



המלאכות האסורות בשביעית

יחידה א: מקורות איסורי מלאכות הקרקע: פסוקי התורה

1. ויקרא פרק כה פסוקים ב - ה

(ב) דבר אל בני ישראל, ואמרת אליהם: כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה

הארץ שבת לך: (ג) שש שנים תזרע שדך, ושש שנים תזמר כרמך, ואספת את תבואתה: (ד) ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ, שבת לך, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר: (ה) את ספוח קצירך לא תקצור, ואת ענבי זיתך לא תבצר, שנת שבתון יהיה לארץ:

2. שמות פרק לד פסוק כא

ששת ימים תעבד ובליום השביעי תשב, בחריש ובקציר תשב:

3. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה א

מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית, שנאמר: 'ושבתה הארץ שבת לך', ונאמר: 'בחריש ובקציר תשב'. וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו, ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה, שנאמר: 'שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר'.

4. הרב יחיאל מיכל אפשטיין - ערוך השולחן סימן יט סעיף א

וזה שהביא קרא ד'בחריש ובקציר תשב', אף על גב דכבר ביארנו... דאנן קיימא לן כרבי ישמעאל, דאמר דמקרא זה הוא לשבת בראשית, מכל מקום הביאו הרמב"ם, לפי פשטא דקרא. ועיקר העשה הוא מן קרא ד'ושבתה הארץ שבת לך'.

❖ לדעת ה'ערוך השולחן', מדוע הרמב"ם מביא את הפסוק 'בחריש ובקציר תשב' כמקור למצווה לשבות ממלאכות הקרקע בשמיטה?

5. הרב בן ציון אבא שאול - אור לציון שביעית - עמוד קכד

ונראה ליישב את דברי הרמב"ם, דלעולם סבירא ליה שהפסוק נדרש לענין שבת, וכך נדרש, ששת ימים תעבד, ובליום השביעי תשב בחריש ובקציר, ותשב בתרא דהוא יתירה אתא לענין שביעית... ודבר מסתבר הוא... דכיון ש(הפסוק) כתב תשבת משמע דלאיסורא אתא, ועל כרחך שבא לומר גם איסור, ולענין שביעית הוא דאתא, ושפיר הביא הרמב"ם פסוק זה.

הרב שלמה יוסף זווין - לאור ההלכה עמוד קכג - בשם ה'משך חכמה'

הסדר {בפסוק שבמקור 1} אינו מדוקדק: שש השנים הרי הן קודמות ל'ושבתה הארץ' {ולמה הפסוק (ב') פותח ב'ושבתה הארץ', וממשיך (ג') ב'שש שנים תזרע שדך'}?
אלא אמר הכתוב: שלא תדמו שהארץ שלכם לזרעה ולזמור ואחר כך המצוה עליכם להשמיט שנה אחת... רק תיכף כי תבואו תדעו שתשבות הארץ שבת לך. ומתחילה אינה קנוייה לכם על שנה שביעית, והיא לכם רק על שש שנים, וחייב השנה השביעית בא מתחלת ביאתכם בראשית השש שנים.

לשבת בראשית - בשיעור
מספר 4 (מקור 11) הובאו דרשותיהן של רבי עקיבא ורבי ישמעאל על הפסוק 'בחריש ובקציר תשב'. לפי רבי ישמעאל הפסוק עוסק בשבת, ולא בשמיטה.

ששת ימים תעבד... - הצווי
שבתחילת הפסוק נסוב על חריש וקציר. ואילו הצווי 'תשב' שבסוף הפסוק (שאינו מופיע במשפט) מנותק ועומד בפני עצמו, ועוסק בענין שמיטה.
משמע דלאיסורא אתא...
- לפי הדעה שהפסוק מדבר על שבת, הפסוק בא ללמד שקציר רשות אסור, ואילו קצירת העומר שחלה בשבת מותרת. לפי דרשה זו, הפסוק מחדש רק היתר, בעוד שמפוט הפסוק משמע שהתורה מחדשת איסור.

יחידה ב: המלאכות האסורות מהתורה

6. תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ג עמוד א
רבא אמר: ... אבות אסור רחמנא, תולדות לא אסור רחמנא: מכדי {שהרי}, זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, למאי הלכתא כתבינהו רחמנא {במקור 1}: למימרא: דאהני תולדות {זמירה ובצירה} - מיחייב, אאחרנייתא - לא מיחייב.

7. ספרא (תורת כהנים) בהר - פרשה א אות ד
'ושבתה הארץ' - יכול מלחפור בורות ושיחים ומערות, ומלתקן את המקוואות? תלמוד לומר: 'שדך לא תזרע, וכרמך לא תזמר'. אין לי אלא לזרע ולזמר - לחריש, לעידור, לניכוש ולכיסוח ולביקוע מניין? תלמוד לומר: 'שדך לא' ו'כרמך לא' - כל מלאכה שבשדך ושבכרמך.

- ❖ המדרש מצטט שני פסוקים: "ושבתה הארץ", "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר". מהו היחס בין שני הפסוקים (מוסיפים זה על זה או מפרשים זה את זה)?
- ❖ מה ההבדל בין 'לחפור בורות שיחין ומערות' ו'לתקן את המקוואות' לבין עידור, ניכוש, כיסוח וביקוע?
- ❖ האם יש מחלוקת בין הספרא לבין רבא בגמרא במקור 6?

8. תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ג עמוד א
{הגמרא מקשה על דברי רבא במקור 6:} והתניא {מקור 7}... מנין לניכוש לעידור ולכיסוח, תלמוד לומר: 'שדך לא' ו'כרמך לא'...?
מדרבנן, וקרא - אסמכתא בעלמא.

9. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א
הלכה ב: אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה, ואחד הכרם ואחד שאר האילנות.
הלכה ג: זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב, ועל שאר התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה, אינו לוקה עליהן. אבל מכין אותו מכת מרדות.

❖ האם לדעת הרמב"ם מותר לעבוד בקרקע במלאכה שהיא תולדה?

10. רש"י שמות פרק כג פסוק יא
והשביעית תשמטנה ונטשתה: ... 'תשמטנה' - מעבודה גמורה, כגון חרישה וזריעה. 'ונטשתה' - מלזבל ומלקשקש.

- ❖ האם לדעת רש"י זיבול וקשקוש אסורים מהתורה או מדרבנן?
- ❖ האם דבריו מתיישבים עם מסקנת הגמרא במקור הקודם?

11. רמב"ן שמות פרק כג פסוק יא
ואיננו נכון {פירוש רש"י שבמקור הקודם}. כי לא הוזהרנו מן התורה אלא על חרישה וזריעה, אבל המקשקש והמזבל, ואפילו מנכש ועודר וכוסח וכל שאר עבודות קרקע, אינו אסור מן התורה, וכך העלו בתחלת מסכת מועד קטן.

12. הרב יהודה ליוא (המהר"ל) מפראג - גור אריה שמות פרק כג פסוק יא
הרמב"ן הקשה... ואין ספק כי רש"י ראה הגמרא...

אלא רוצה לומר {בגמרא} דהוי מדרבנן, מפני שהתורה מסרן לחכמים איזה מלאכה אסורה ואיזה מלאכה מותרת, ומפני זה כולם דרבנן, ומכל מקום כתב בתורה 'ונטשתה' - משאר מלאכות, אלא שמסרן לחכמים איזה מלאכה אסורה ואיזה מותרת, וכחאי גוונא הוי מדרבנן.

וכך הוא בחול המועד שמסרן התורה לחכמים (חגיגה דף יח, עמוד א), והוי מדרבנן. והא דאמר שם (ג, א) דהוי אסמכתא בעלמא, אף על גב דלפי זה {שהתורה מסרה לחכמים} דרשה גמורה היא? מכל מקום הוי אסמכתא, שלא נזכר בכתוב שום מלאכה בפרט. ומה שפירש רש"י כאן 'ונטשתה' - מלזבל ולקשקש, לא שבכתוב כתיב בפירושו זה, אלא שהכתוב אומר: 'ונטשתה ממלאכה שאינה גמורה', וחכמים פירשו: זהו מלזבל ומלקשקש.

❖ לדעת המהר"ל, מהו מעמדן של התולדות? (דאורייתא, דרבנן, וכו')

התורה מסרן לחכמים -
התורה קבעה באופן כללי שיש לנטוש את האדמה בשביעית, ונתנה לחכמים את הסמכות להחליט מהן המלאכות הנוספות שכלולות בצווי לנטוש.

זמירה בכרם ובשאר אילנות

עיינו שוב ברמב"ם במקור 9. מניין לדעתכם למד הרמב"ם שאיסור הזמירה נוהג מדאורייתא גם בשאר אילנות?

13. הרב יחיאל מיכל אפשטיין – ערוך השולחן העתיד – שמיטה סימן יט סעיף ב ודע, דאף על גב דבתורה כתיב רק כרם, מכל מקום הוא הדין לשארי אילני מאכל, ומפני שבארץ ישראל רוב נטיעתם כרמים {כתבה התורה שאיסור הזמירה הוא בכרם}...

14. חזון איש שביעית סימן יז אות כ

ואחד הכרם ואחד שאר האילנות - יש לתמוה, דאם כן זירוד {קיצוץ ענפי אילנות שאינם גפן, שנועד לשפר את צמיחת האילן} דאורייתא הוא זימור, כמו שפרש רבינו (שמיטה ב, ג), ואיך התיירו בתוספת שביעית בזמן המקדש שהוא דאורייתא באבות הכתובות בתורה? ובמסכת מועד קטן (ג, א)... משמע דזירוד בכלל תולדות ואין לוקין עליו? וצריך עיון.

15. חזון איש שביעית סימן כא אות טו

לכאורה רצונו {של הרמב"ם} לומר דחייב מלקות בזימור שאר אילנות וזה תימא, וכמו שכתבתי {במקור הקודם}.

אמנם נראה דכונת רבנו כאן לשלול שלא נאמר שאין דין שביעית באילנות אלא בכרם... {אבל} שאר אילנות מותר לבצור כדרך הבוצרין ומותר לבצור לעבודת האילן, ומותר גם לנטוע להבריך ולהרכיב... ואין שייך גם לאסור מדרבנן כיון דאין בהן כלל איסור עבודה - ולזה הקדים רבינו אף על גב דכתיב 'כרם', אחד כרם ואחד שאר אילנות בכלל איסור עבודת האילן...

ולפי שהעבודות משתנות בשינוי קל, כגון: חרישה הויא אב, וחפירה ועידור תולדה, כמו כן הזימור של שאר אילנות חלוק מזימור גפן מצד טיב עבודתו ולזה מרבה שאר עבודות... ונמצא דבצירת כל אילנות לעבודת האילן דאורייתא ולוקין עליה... וכן נטיעת כל אילנות דאורייתא כדאמר גיטין (נג, ב) אבל חתיכת ענפים דרבנן.

❖ לדעת החזון איש, מהי כוונת הרמב"ם במילים 'אחד הכרם ואחד שאר אילנות'? האם הוא חולק על ערוך השולחן העתיד?

התירו
שביעית... - אסור לעשות חלק ממלאכות הקרקע עוד לפני שהשמיטה התחילה (תוספת שביעית). לדעת החזון איש, בזמן תוספת שביעית מותר לעשות רק מלאכות דרבנן. להרחבה, עיינו שיעור מספר 4.

יחידה ג: גדרי המלאכות האסורות מהתורה
חרישה

16. תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ג עמוד א

איתמר, החורש בשביעית, רבי יוחנן ורבי אלעזר. חד אמר: לוקה, וחד אמר: אינו לוקה.

לימא בדרכי אבין אמר רבי אילעא קמיפלגי, דאמר רבי אבין אמר רבי אילעא: כל מקום שנאמר **כלל בעשה**, **ופרט בלא תעשה** - אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל. מאן דאמר לוקה - לית ליה דרבי אבין אמר רבי אילעא,

ומאן דאמר אינו לוקה - אית ליה דרבי אבין?

לא, דכולי עלמא לית ליה דרבי אבין אמר רבי אילעא. מאן דאמר לוקה - שפיר. ומאן דאמר אינו לוקה - אמר לך: מכדי, זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, למאי הלכתא כתבינהו רחמנא? למימר דאהני תולדות הוא דמיחייב, אתולדה אחרנא - לא מיחייב.

17. רש"י מסכת ראש השנה דף ב עמוד א

לשמיטין וליובלות - משנכנס תשרי אסור לחרוש ולזרוע מן התורה.

18. ר"י קורקוס הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה א (על מקור 3)

מכאן נראה לי לומר שדעת רבינו {הרמב"ם} הוא כדעת ר"ש {פרק ב, משנה ב} שכתב דחרישה בשביעית אסורה מן התורה, ואף על גב דממעטינן שאר אבות, חרישה לא ממעטינן לה.

וכן נראה ממה שאמר רבי עקיבא: אם לענין שביעית הרי כבר נאמר: 'שדך לא תזרע' וגו', משמע דפשיטא ליה דחרישה בשביעית אסירא ליה מן התורה. ונראה שהדבר מוכרח מעצמו, דכיון דאתאי הלכתא למיסר שלשים יום קודם בחרישה, ודאי דבשביעית גופה אסורה החרישה מן התורה, ובכלל 'ושבתה הארץ שבת לד'.

❖ **האם לדעת הר"י קורקוס שיטת הרמב"ם כשיטת רש"י?**

19. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכות ג-ד

...על שאר התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה עליהן, אבל מכין אותו מכת מרדות.

כיצד? החופר או החורש לצורך הקרקע, או המסקל או המזבל וכיוצא בהן משאר עבודת הארץ, וכן המבריך או המרכיב או הנוטע וכיוצא בהן מעבודת האילנות, מכין אותו מכת מרדות מדבריהן.

❖ **מהי דעת הרמב"ם במקור זה לגבי חומר איסור החרישה?**

20. רבי דוד בן זמרא - שו"ת הרדב"ז (ללשונו הרמב"ם) - חלק ה סימן קצו

שאלת ממני: אודיעך דעתי במה שכתב הרמב"ם ז"ל מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית שנאמר: 'ושבתה הארץ שבת לד' בחריש ובקציר תשבות'. משמע, דאיכא מצות עשה מיהת בחרישה בשביעית, והוא ז"ל כתב באותו פרק: 'אין אסור מן התורה אלא אותם שני אבות ושתי תולדות, היינו: זריעה ותולדתה שהיא זמירה, קצירה ותולדתה שהיא בצירה?

תשובה: הנכון בדברי הרב ז"ל דשלשה מיני חרישה יש:

א. חרישה לתקן את הקרקע לא נאסרה מן התורה כלל. וזו היא שכתב הרב ז"ל באותו פרק כיצד החורש או החופר לצורך הקרקע וכו' {מקור 19}.

ב. חרישה לחפות את הזרעים, וזו זריעה ממש היא...

ג. עוד יש חרישה שלישית שהיא לגדל האילנות שהיא בכלל זריעה, כמו שהזמירה היא תולדה דזריעה שהיא לגדל האילן ולהצמיחו כן החרישה לצורך האילנות הוי בכלל זריעה שעל ידי חרישה זו גדל האילן, כמו שעל ידי חרישה מגדל הזרע והוי בכלל זריעה. נמצאת למד דחרישת האילנות בשביעית אסורה מן התורה.

ולכן דקדק הרב ז"ל בלשונו: 'החופר או החורש לצורך הקרקע', דוקא לצורך הקרקע הוי איסורו מדרבנן, אבל לצורך הזרעים או לצורך האילנות הוי איסורו מן התורה.

שנאמר כלל בעשה... - את הפסוקים 'שבת שבתון... שדך לא תזרע וכרמך לא תבצור... שנת שבתון תהיה לארץ' אין לדרוש במידת 'כלל ופרט וכלל', כי הכללים נאמרו בלשון עשה, ואילו הפרט נאמר בלשון לא תעשה. לכן אין ללמוד את איסור חרישה במידה זו.

וכן נראה ממה שאמר רבי עקיבא - לדעת רבי עקיבא הפסוק 'בחריש ובקציר תשבות' מלמד שאסור לחרוש ולקצור בזמן תוספת שביעית, שלושים יום לפני תחילת השנה. לדעתו, לא יתכן שהפסוק נסוב על השביעית עצמה, שהרי כבר נאמר 'שדך לא תזרע וכו'', ולכן אין חידוש בכך שמלאכות קצירה וחרישה אסורות בשביעית.



רבי חזקיה די סילוא
(ה'פרי חדש' תט"ז - תנ"ו) - נולד בליוורנו שבאיטליה לפני כ- 350 שנה, בהיותו בן עשרים עלה לירושלים. ולמד בישיבתו של הרב משה גאלנטי.
בשנת תמ"ט נשלח על ידי רבו כשליח לאירופה לתקופה של כארבע שנים. שם הצליח לגייס סכומים רבים לעזרת תושבי ירושלים.
בהשפעתו הקדיש הגביר ר' יעקב פירירא קרן להקמת ישיבה בירושלים על שמו. הישיבה התקיימה כ-250 שנה ולמדו בה רבים מרבני ירושלים וגדוליה.
רבי חזקיה התמנה לרבה של ירושלים כשנתיים לפני פטירתו.

דזקנה אסירא... - בזמן תוספת שביעית אסור לחרוש מתחת לעץ שאינו צעיר (זקינה) אלא רק מתחת לעץ צעיר (נטיעה) שהחרישה חיונית לו.

פוסק כרבי יוסי - הירושלמי במסכת כלאים (ח, א) הביא את דעת רבי יוסי שבחרישה אין אפילו עשה.
וסוגין דתלמודא לא אזלא כותיה - הסברה הפשוטה המופיעה בתלמוד בבלי אינה כשיטה זו.
פריך בגמרא - המשנה התירה להשקות בשביעית, והגמרא הקשתה על כך, שהשקיה דומה לחרישה וזריעה, האסורות בשביעית? - ומכאן ראה שחרישה אסורה בשמיטה מן התורה, ולא כמו שכתב פאת השולחן.

מכת מרדות... - כשכתב ברמב"ם שמלקים על איסור מכת מרדות, בדרך כלל כוונתו שאיסור זה אסור רק מדרבנן.

- ❖ **האם לדעת הרדב"ז יש לחרישה מסוג ב' ומסוג ג' אותו מעמד של זריעה וזמירה? האם החורש באופנים אלו נענש במלקות?**
- ❖ **עיון נוסף: עיינו במהר"י קורקוס על הלכה ד שמסכים עם דברי הרדב"ז.**
- ❖ **עיון נוסף: עיינו בדברי הרב עוזיאל (משפטי עוזיאל ד, כללים טז) שהבין שלפי רדב"ז גם בחרישה לחיפוי הזרעים אינו לוקה, ומביא ראיה מהגמרא במכות שלוקים עליה.**

21. **רבי חזקיה די סילוא (פרי חדש) - מים חיים - על הרמב"ם במקור 3**
'ונאמר: בחריש ובקציר תשבות'. ואני תמה דאם כן חרישה אסירא מן התורה בשביעית, והרב פסק לקמן (א, ג) דלא אסירא אלא מדרבנן...

ותו קיימא לן דבפרק קמא דמועד קטן וממה שכתב הרב לקמן (פרק ג) משמע **דזקנה אסירא** הלכה למשה מסיני בחרישה, אפילו בתוספת שביעית, אלמא דחרישה אסירא מן התורה בשביעית, דאי מדרבנן למאי אצטרך הלכתא לתוספת שביעית? וצריך עיון.
והעיקר: דמלקות ליכא, אבל איסורא דאורייתא איכא.

- ❖ **מהו האיסור מדאורייתא בחרישה לדעת ה'מים חיים'?**
- ❖ **האם ה'פרי חדש' מיישב את קושיות הר"י קורקוס?**

22. הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל - שו"ת משפטי עוזיאל כרך ד - עניינים כלליים סימן טז
ראיתי בבית ישראל {פאת השולחן סימן יט} שכתב דהרמב"ם **פוסק כרבי יוסי** דאמר דחורש בשביעית אין בו אפילו משום בטול עשה ד'ושבתה הארץ', דהואיל ופרט הכתוב שדך לא תזרע וכו' למד על הכלל ד'ושבתה הארץ' שאינו אלא לענין לא תעשה שבו (ירושלמי כלאים ח, א)....

ועיקר דברי הבית ישראל... אינו מחוור לעניות דעתי, משום דסברה זו שבירושלמי היא יחידאה, **וסוגין דתלמודא לא אזלא כותיה**, דאמאי דתנן 'משקין בית השלחין במועד ובשביעית' **פריך בגמרא**... 'חרישה וזריעה בשביעית מי שרי'...?

לכן נראה לענ"ד כדכתב הרדב"ז: דחרישה לצורך האילנות אסורה מן התורה בשביעית, אלא שאין לוקין עליהן משום דלא נתפרשו בתורה. והרי זה דומה למה שפסק הרמב"ם: המגדף עבודת כוכבים וכו' וכל כיוצא בה כגון אלו עובר בלא תעשה שנאמר ולא תעבדם, ואף על פי כן אינו לוקה על אחת מהם, לפי שאין בפירוש... הוא הדין לענין שביעית כל דבר שהוא בכח משמעות הכתוב, אלא שלא בא הדבר מפורש אין לוקין עליו.

- ❖ **לדעת הרב עוזיאל, מדוע אין לוקים על חרישה לצורך האילנות?**
- ❖ **עיון נוסף: האם לדעתכם ההבנה הפשוטה בדברי רדב"ז היא שלוקים על חרישה כזו?**

23. **הרב חיים קנייבסקי - דרך אמונה - ציון ההלכה הלכות שמיטה - פרק א ס"ק טז**
ואף על גב דכתב רבנו בסמוך הלכה ד החורש לוקה מכת מרדות ואין דרך רבנו לכתוב **מכת מרדות על איסור דאורייתא**... [וכן קשה על נוטע] שאני הכא שהיא תקנה דרבנן על כל התולדות שלוקה מכת מרדות, ולא יצאו אלו מהכלל כיון שאין בהן מלקות מדאורייתא.

- ❖ **עיון נוסף: עיינו בחזון איש שביעית סימן יח אות ג, האם הוא חולק על רדב"ז?**

נטיעה

24. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה ד
...הנוטע וכיוצא בהן מעבודת האילנות מכין אותו מכת מרדות מדבריהן.

25. רבי ישראל משקלוב - פאת השולחן - בית ישראל - סימן כ אות ד
בגיטין (נג, ב) מוכח כדברי מאן דסבירא ליה דמדאורייתא איסור עשה יש על כל פנים.
דהא על הנוטע בשבת והנוטע בשביעית קאמר שם: 'מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא'...



אלא דדייק רבינו ממה שכתוב בגמרא דילן {מקור 6} דזמירה ובצירה יצאו ללמד דדוקא אלו, והשאר אפילו אבות אינו לוקה, כמו שכתב רבינו בהלכה ג: 'שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה, אינו לוקה אבל מכין אותו מכת מרדות'...

וממה שמסיים מכין אותן מכת מרדות מדבריהם, וסידר נוטע עם מסקל ומזבל, משמע דסבירא ליה... דאינו אסור מן התורה אלא מדרבנן.

❖ **מהן הראיות שמביא 'פאת השולחן' מהגמרא לכך שאיסור נטיעה בשמיטה הוא מדרבנן או מדאורייתא?**

26. תוספות מסכת ראש השנה דף ט עמוד ב

אומר רבינו תם **דלא החמירו** בנטיעה כמו בחרישה משום דאין תוספת שביעית דאורייתא בנטיעה אלא בחרישה...

27. רבינו שמשון (ר"ש) - מסכת שביעית - פרק ב משנה ו

ומה שרבינו תם היה אומר דמותר ליטע בתוספת שביעית, מידי דהוי אשאר תולדות, דאמרינן בריש מועד קטן (ג, א)... 'מכדי זריעה בכלל זמירה, ובצירה בכלל קצירה [למאי הלכתא כתבינהו רחמנא]? למימרא דאהני תולדות הוא דמחייב, אתולדות אחריני לא מחייב, ולא גזרו בתוספת. ולא יתכן כלל.

28. חזון איש שביעית סימן יז אות כד

אין כוונת רבינו תם דגם בשביעית נטיעה דרבנן, דהא בהדיא אמרינן גיטין (נג, ב) דהוא דאורייתא, אלא בתוספת הוא דרבנן וכמו שדקדקו תוספות בלשונם... ובר"ש העתיק דברי רבינו תם דבנטיעה הוי כשאר תולדות, וחלק עליו, אבל לפי לשון התוספות אין כאן קושיא.

29. הרב חיים קנייבסקי - דרך אמונה - ביאור ההלכה הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה ד

כל הני אית להו עיקר מהתורה דהו גזרה משום מלאכה דאורייתא, ולכך הוי כדאורייתא... לפי מה שכתבתי יש ליישב סוגיא דגיטין לפי דברי רבינו תם דנטיעה בשביעית דרבנן, וכוונת הגמרא דדינו כדאורייתא, כיון שהוא גזרה משום מלאכה דאורייתא.

❖ **כיצד מיישב הרב קנייבסקי את הראייה מהגמרא לכך שנטיעה בשביעית אסורה מן התורה?**

מדוע נטיעה אינה אסורה מצד זמירה?

פוסקים רבים סבורים שבנטיעה אין איסור דאורייתא בשמיטה, למרות שזמירה אסורה מדאורייתא. ר"ש שחלק מדבריו הובאו במקור 27 כבר העלה את השאלה איך יתכן הדבר שמהתורה מותר ליטע עץ בשמיטה, אך אסור לתחזק אותו על ידי זמירה? בשאלה זו נעסוק בשני המקורות הבאים:

30. רבי יום טוב צהלון - שו"ת מהריט"ץ החדשות סימן קעו

צריך לתת טוב טעם ודעת לדבר... כיון דזומר את הגפן עובר בלאו, אמאי נוטע גפן יהיה פטור מן התורה. היה לנו לומר שחייב מן התורה מקל וחומר דזומר דתרויהו באילן הווי? אמנם הנראה לענ"ד שהטעם הוא דזריעה הוא דבר שנהנה ממנה בשנת השמיטה, וכן זומר את הגפנים או אילנות נהנה ממעשיו בשנת השמיטה, ולכך עובר. אמנם נוטע אינו נהנה ממעשיו בשנת השמיטה עד אשר יגדל נטיעתו, ולכך לא גזרה תורה. אמנם מדברי סופרים גזרו גם על הנטיעה.

31. חזון איש סימן יז אות כ

תימה הא אמר גיטין (נג, ב) דנטיעה דאורייתא, ועל כרחך נטיעה בכלל זימור... ואפשר דהוי בכלל אין **מזהירין מן הדין**, ולפיכך אין לוקין על הנטיעה אף על גב דהוי דאורייתא. ונראה דאף נוטע גרעין לא חשיב זורע, וכדאמר ירושלמי פאה (א, ד) 'זרע אילן אינם קרוים זרעים'.

❖ **עיון נוסף: בסוף דבריו כותב החזון איש שנטיעת גרעין לא נחשבת לזריעה, עיינו במנחת חינוך**

סימן שכז ובשבת הארץ (מבוא ד, וקונטרס אחרון ו) החולקים על כך.

דלא החמירו - רבינו תם
בא לענות על השאלה מדוע תוספת שביעית של איסור חרישה מתחילה זמן רב לפני תוספת השביעית של איסור נטיעה.

רבי יום טוב צהלון - מהריט"ץ (שי"ט - שצ בערך) - נולד וגדל בעיר צפת לפני כ- 450 שנה, ולמד מפי הרב יוסף קארו (השולחן ערוך), והמבי"ט.
במהלך חייו יצא למצרים ומדינות נוספות כדי לאסוף כספים לטובת יהודי צפת, שחיו במצוקה כלכלית באותן שנים.

אין מזהירין מן הדין -
גם כאשר התורה מזהירה מפני עשיית איסור קל, לא ניתן ללמוד מכך אזהרה (לאו) לדבר חמור ביקל וחומרי (מכות ה, ב). כאן כוונת החזון איש לומר שאין עונשים מלקות מהקל וחומר, אבל יש איסור בכך.



יחידה ד: האיסורים הכללים בשמיטה

מה כולל העשה 'ושבתה הארץ'?

עיינו שוב במקור 16, מה עולה ממקור זה לגבי מצוות העשה 'ושבתה'?

32. הרב יחיאל מיכל אפשטיין – ערוך השולחן העתיד שמיטה – סימן יט סעיף ג

ויראה לי: דאף על גב דמלקות ליכא רק באלו הד' מלאכות, מכל מקום איסור עשה יש בכל המלאכות. דהרי בקרא ד'ושבתה הארץ' נכללו כל המלאכות, וזה שאמרו שם {בגמרא מקור 8} ד'קרא אסמכתא בעלמא', זהו מה שריבה התורה כהנים {מקור 7} ללאוין, ואין הכוונה שרק מדרבנן אסורים, אלא שמדרבנן יש גם איסור לאו.

וראיה לזה: דהא שם במועד קטן {מקור 16} פליגי בשביעית אם לוקה אם לאו וקימא לן דאינו לוקה... והא להדיא כתיב 'בחריש ובקציר תשבות' ולרבי עקיבא אשביעית קאי: אלא ודאי דלא פליגי אלא לענין מלקות, אבל עשה לכולי עלמא יש. ואף לרבי ישמעאל מקרא ד'ושבתה הארץ'. והכא נמי בכל מלאכת קרקע.

❖ לפי שיטת ערוך השולחן מה תוקף איסור המלאכות שלא הוזכרו בתורה?

33. הרב משה פיינשטיין - שו"ת אגרות משה - יורה דעה חלק ה סימן מז

והנה ברמב"ם ריש הלכות שמיטה איתא שהעשה הוא על כל המלאכות בין עשה ד'ושבתה', בין עשה ד'בחריש וקציר', וכן איתא בחינוך. ואם כן משמע לענין דהוא משום דילפינן כל המלאכות מאלו המפורשים, ורק ללאו אין למילף משום דאין מזהירין ואין עונשין מן הדיון, אבל לאיסור עשה שפיר ילפינן. ורק תולדות אמר בגמרא דהוא מדרבנן משום הלמוד דנכתב זמירה אף שהוא בכלל זריעה שעליו היו גם לוקין ככל תולדה שילף מאב גם לחיוב סקילה משום דהוי כהאב ממש.

34. רבי חיים בן עטר - אור החיים ויקרא - פרק כה פסוק ג

שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר פְרִמְךָ וְאֶסְפְּתָה אֶת תְּבוּאָתָה: נתכוון ליתן עשה על הזריעה ועל הזמירה של שנה שביעית, כי לאו הבא מכלל עשה - עשה (פסחים מא, ב).

והגם שכתב רמב"ם בהלכות שמיטה (מקור 3) כי עשה נשמע מאומרו: 'ושבתה הארץ שבת' וגוי, אף על פי כן אינו נשמע משם עשה דזריעה ועשה דזמירה. או אולי לחייבו בב' עשין, ועיין בפסוק ואספת.

❖ לדעת ה'אור החיים', מה היחס בין הפסוק 'שש שנים' לבין הפסוק 'ושבתה הארץ'?

❖ מהו הטעם לדעתכם שאחרונים אחרים לא למדו מפסוק זה 'לאו הבא מכלל עשה'?

❖ עיון נוסף: שיטה נוספת בהסבר מצוות העשה מובאת במקור 43.

ההבדל בין האבות לתולדות

35. שו"ת רבי בצלאל אשכנזי סימן לח

קשיא לרש"י ז"ל מדידה אדידה, ומדידה אל הגמרא, דבמסכת שבת בריש פרק כלל גדול כתב: 'אבות דשביעית: זריעה וקצירה וזמירה ובצירה' ולפנים בפרק עצמו כתב הוא ז"ל, על מה שאמרו בגמרא... 'נתא הזורע והזומר וכו' כולן מלאכה אחת הן', זה לשונו: 'זורע אב מלאכה, ונוטע נמי אב מלאכה הוא, דהיינו זורע, אלא שזה בזרעים וזה באילנות, וכן מברך ומרכיב אבל זומר תולדה...'

לא קשיא ולא מידי: דהא כתיבנא לעיל דלגבי שבת דוקא תלוי קריאת שם אבות במשכן, אבל בשאר מילי כגון בנזקין תלוי במאי דכתיבא להדיא. והילכך גבי שביעית נמי תלוי במאי דכתיבא, וזריעה וקצירה וזמירה ובצירה דכתיבן להדיא בקרא קרויין אבות. ושאר עבודות שבשדה וכרם דאסמכינהו אקרא, וכדאיתא במסכת מועד קטן וכדכתבינן, הם תולדות. ולרבה לא הוו אלא מדרבנן... ומה שכתב לקמן זורע אב מלאכה ונוטע נמי... וזומר ובוצר הן תולדות - היינו לגבי שבת. ומיהו לגבי שביעית, כיון דכתיבן ביה להדיא נקראו אבות, וכל זה ברור מאד לא ניתן ליכתב לרוב פשיטותו.

❖ לדעת רבי בצלאל אשכנזי, מתי נקראת מלאכה 'אב' ומתי 'תולדה' לגבי שבת ולגבי שמיטה?

דמלקות ליכא רק... - הגמרא כתבה שלוקים רק על ארבעת המלאכות הכתובות בתורה. למרות זאת, לדעת ערוך השולחן יש איסור עשה בכל המלאכות, אלא שאין לוקים על איסורי עשה.

הלמוד דנכתב זמירה - התורה מציינת במפורש שמלאכת זמירה אסורה, למרות שמלאכה זו כלולה במלאכת זריעה. הגמרא (במקור 6) למדה מכך שאין להרחיב את המלאכות אסורות לתולדות אחרות, אף שהן כלולות באב.

36. הרב יצחק מינקובסקי - קרן אורה מסכת מועד קטן דף ג עמוד א
 וכי תימא: מאי שנא לענין שבת הוי התולדות בכלל האבות מסברא, והכא לענין שביעית ילפינן מכלל ופרט,
 ולא מסברא?

משום דלענין שבת נאמר בתורה סתם: 'לא תעשה כל מלאכה', והתולדות בכלל האבות הם. אבל גבי
 שביעית דאמרה תורה זריעה וקצירה בפרט, לא שמעינן לתולדות מסברא, אלא מכלל ופרט.
 והא דאמרינן: 'מכדי זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, ואם לא נאמרו, מסברא שמעינן להו? היינו
 משום דאבות הם כמותן, וכמו שכתבתי לעיל, אבל כל שאר מלאכות דלא דמי לגמרי לזריעה ובצירה, ודאי
 לא שמעינן אלא מכללא ופרטא.

❖ **לדעת ה'קרן אורה', מהו ההבדל בין שבת לשביעית שבגללו בשביעית איננו לומדים ממלאכה
 אחת למלאכה אחרת?**

מכלל ופרט - בגמרא
 (מקור 16) נכתב לגבי
 חרישה שיש שלומדים
 את איסורה בשביעית
 מיכלל ופרט וכללי -
 שכתבה התורה: 'שבת
 שבתון, ואחר כך פירטה:
 'שדך לא תקצור, וכרמך
 לא תבצור', וחזרה
 וכללה: 'שנת שבתון
 תהיה לארץ'. דינים
 שנלמדים באופן הזה
 נחשבים כדיני דאורייתא
 לכל דבר ועניין.

רש"י הירש ויקרא פרק כה פסוק ד

איסור מלאכה בשבת איננו מתייחס רק לאבות מלאכות, אלא גם לתולדותיהם.
 כנגד זה, איסור עבודת קרקע של שמיטה מתייחס רק למלאכות האמורות
 בכתוב: זריעה, זמירה, קצירה, בצירה.
 הבדל זה שבין שביעית לשבת תלוי בהבדל שבין משמעויותיהן.
השבת מבטאת את הכניעה לדי', שהוא בורא העולם ומלכו; והאדם משתעבד
 לדי', על כל כוחותיו השולטים בעולם. האדם שובת מבריאה בזוכרו את בריאת
 די'. מובן, שכל יצירה השולטת בחומר כלולה ב"מלאכה" האסורה בשבת;
 וההבדל שבין אבות לתולדות הוא פורמאלי גרידא.
 כנגד זה, **השביעית** מבטאת את הכניעה לדי', שאדמת ארץ ישראל קנויה לו;
 ולשם כך די לשעבד את האדמה לשלטון די'.
 אדם מישראל זוכר, שאדמתו קנויה לדי', ואילו הוא רק גר ותושב עם די'; באותה
 שעה אין הוא עובד את אדמתו ולא אוסף את תבואתה כדי להבטיח את קיומו.
 וכשהוא שובת מזריעה ומזמירה - וכשאיך הוא קוצר את הפרי שגדל מאליו כדי
 להביאו לביתו - שוב אין אדמתו מספקת את מזונו באותה שנה, ונמצא,
 שחותמת של הפקר טבועה באדמת כל הארץ; ושנה שלמה מכרזת בפרהסיא,
 שישראל איננו אדון לארצו.

יחידה ה': האם האיסור הוא על הקרקע או על האדם?

שביתת השדה

37. תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף טו עמוד א-ב

רב הונא זבין {מכר} ההיא פרה לעובד כוכבים.

אמר ליה רב חסדא: מאי טעמא עבד מר הכי?

אמר ליה: אימור {ניתן לומר ש} לשחיטה זבנה.

ומנא תימרא דאמרינן כי האי גוונא? דתנן, בית שמאי אומרים: לא ימכור אדם פרה החורשת בשביעית, ובית הלל מתירין, מפני שיכול לשוחטה.

אמר רבה: מי דמי? התם אין אדם מצווה על שביתת בהמתו בשביעית, הכא אדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת!

אמר ליה אביי: וכל היכא דאדם מצווה אסור? והרי שדה, דאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית, ותנן, בית שמאי אומרים: לא ימכור אדם שדה ניר בשביעית, ובית הלל מתירין, מפני שיכול להובירה!...

מאי טעמא עבד... -
בגמרא לעיל כתבו שאין למכור בהמה לגוי, מחשש שהוא ישאיל בהמה לגוי, או יתן לו לבדוק אותה (נסיונ) והגוי יעשה מלאכה בבהמה בשבת.
ומנא תימרא... - מהו המקור לכך שמותר למכור דבר שיתכן שהקונה ישתמש בו שימוש של היתר?

38. רש"י מסכת עבודה זרה דף טו עמוד ב

אדם מצווה על שביתת שדהו - 'שנת שבתון יהיה לארץ'.

39. רבי ישעיה דיטראני - תוספות רי"ד מסכת עבודה זרה - דף טו עמוד ב

קשיא לי טובא: ומי דמי ציווי דשביתת שדהו בשביעית, וציווי דשביתת בהמתו בשבת? ציווי דשביתת שדהו בשביעית אינו אלא שלא יעשה הוא מלאכה בשדהו, אבל אם השכיר שדהו לחשוד על השביעית אינו עובר המשכיר ואין בו אלא משום ולפני עור לא תתן מכשול. ולהשכיר שדהו לגוי בשביעית אין בו איסור תורה כלל, דלא נצטוו ישראל על שביתת קרקע אלא שלא יעשו בהם מלאכה... וכיון שנתברר ששביתת שדה בשביעית אינה אלא לעצמו אבל על ידי גוים שרי ועל ידי ישראל אינו אלא משום דלפני עור וגומר, משום הכי כי איכא למיתלי תלינן, אבל שביתת בהמתו בשבת דאפילו על ידי גוים עובר על דברי תורה יש לומר דאף על גב דאיכא למיתלא לא תלינן, והיכי מצי רב הונא למילף שריותא דשבת משריותא דשביעית? ויש לומר: דבשביתת קרקע הזהרנו בשביעית כדפירש המורה דנפקא לן מ'שבת שבתון יהיה לארץ' ואסור להשכיר שדהו לגוי בשביעית.

40. רבי משה טיראני - שו"ת מבי"ט חלק ב סימן סד

וכתב רבינו ישעיה מטראני (רי"ד) בפסקיו שם וז"ל: ולא ישכור שדהו בשביעית אפילו לגוי שאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית, שנאמר: 'שבת שבתון יהיה לארץ'. עד כאן לשונו.

ונראה מכאן דדוקא בשנת שביעית עצמו או מקודם לצורך שביעית הוא דאסור להשכיר לגוי, אבל בהבלעה כמה שנים שרי, אפילו עובדה בשנת השמיטה, דאיפשר שלא יעבוד בה שנת שביעית...

❖ הסבירו כיצד למד המבי"ט מפסקי רי"ד ('ונראה מכאן') שמותר להשכיר שדה לגוי בהבלעה

(עיינו שוב בגמרא במקור 37)?

41. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שבת הארץ פרק א הלכה א

ויש אומרים מותר להשכיר לנכרי שדה של ישראל, ואין איסור של שביתת הארץ אפילו בעשה שבה, כי אם ישראל, שהוא בר חיובא דשביתתה עובד את הארץ... אלא שהצריכו שתהיה השכירות בהבלעה... ואין זה התנאי של ההבלעה ענין לגבי המצוה של שביתת הארץ מן התורה אלא מעלה בעלמא והרחקה מן הכיעור.

42. הרב יוסף באבד - מנחת חינוך מצוה קיב

ודע דשביעית בענין אחד חמור משבת ויום טוב: דבשבת ויום טוב איכא איסור על העושה מלאכה בעצמו, אבל על ידי גוי הוא רק שבות. אך יש עשה בשבת דבהמתו צריכה לשבות, ואם משאיל או משכיר בהמתו

לגוי עובר משום שביטת בהמתו בעשה דגזירת הכתוב דבהמתו אסורה במלאכה... אך שאר מלאכות, כגון: חרישה וזריעה עובר אם עושה בעצמו, אבל על ידי גוי אינו עובר כלל. ובשמיטה אם עושה עבודת הארץ כגון שחורש שדהו או זורע או קוצר על ידי גוי, נהי דהלא תעשה של עבודת הארץ אינו, כי הכל כתוב לנוכח: 'שדך לא תזרע', אך בעשה עובר בכל עבודת קרקע אפילו על ידי אחרים. דכתיב: 'שבת שבתון יהיה לארץ', 'ושבתה הארץ' מבואר גזירת הכתוב דהארץ תשבות, וכמו שמצוים על שביטת כלים ושביטת בהמה בשבת כן מוזהרים על שביטת הארץ בשמיטה. והמשכיר לגוי או לישראל השדה, עובר המשכיר משום שביטת שדהו.

❖ **האם ה'מנחת חינוך' והרב קוק חולקים בנושא השכרת שדה לגוי בשמיטה?**

❖ **עיון נוסף: עיינו בתשובת שבט הלוי חלק ב סימן קצח, שדן בהרחבה בנושא השכרת שדה בשמיטה, ודין ההבלעה.**

43. הרב יוסף פערלא - ביאור על ספר המצוות לרס"ג - עשין עשה סד

מה שלא מנו הבעל הלכות גדולות וכל סייעתו עשה דשביטת הארץ בשביעית... נראה בדעתם ז"ל דמשום דעשה זו תלאה הכתוב בארץ שתשבות, כדכתיב 'ושבתה הארץ' שבתון יהיה לארץ. ומהאי טעמא מוזהר כל אחד לא על שדהו בלבד, אלא על כל הארץ כולה, דלא כתיב 'ארצך'. וגם מוזהר לא על עצמו בלבד, אלא אפילו על אחרים. וכדאמרין (בפרק קמא דעבודה זרה) ד'אדם מצווה על שביטת שדהו בשביעית', דאפילו על עבודת אחרים בשדהו עובר בעשה זו. ונמצא דמצוה זו לכל ישראל נאמרה, שמוזהרין על כל השדות של כל ישראל, וכן מוזהר כל אחד בין על עבודה שלו בין על חבירו. ולזה סבירא ליה להבעל הלכות גדולות וסייעתו דמצוה זו הוי לה בכלל חוקים ומשפטים המסורים לציבור, שאין מקומה בין שאר העשין המוטלות על כל יחיד ויחיד בפני עצמו, אלא במספר הפרשיות שחובתן מוטלת על הציבור.

הרב ישראל זאב מינצבורג - פירות שביעית - סימן י

הנה בלאווין דשמיטה נאמר בלשון נוכח ובפועל יוצא, לא תזרעו ולא תקצרו, אבל העשה של ושביתה הארץ שבת לד', נאמרה בלשון נסתר, שנאמרה לכל ישראל, שמוטל עליהם לראות להחזיק ביד הגבורי כח הרוצים לשבות בשנה השביעית ממלאכתן בשדות, ולקיים המצוה כמאמרה, וכן לאלו הפועלים שהתפרנסו מיגיע כפם במלאכה בשדות אחרים להשיג עבורם עבודה אחרת, או שיתמכו בהם בתורת מתנה והכרת טובה בשנה הזאת, שיוכלו לעסוק בתורה ועבודה.

שיטת הרמב"ם בשביטת הקרקע

44. **חזון איש סימן יז אות כה**

ובתוספות עבודה זרה שם משמע שאין האיסור של שביטת השדה תלוי בבעלות, אלא העובד בשדה עובר על איסור שביטה, אלא כונת הגמרא שם שהאיסור של שביטה - בקרקע תלויה, והעבירה נעשה בקרקע, אבל אם עובד בה גוי בשכירות אין ישראל עובר משום שביטה ולכך לא שייך גזירת שאלה ונסיוני, אבל בתוספות רבי אלחנן על מסכת עבודה זרה מבואר דמצווה על שביטת שדהו ממש, וכן כתב ריטב"א שם.

גזרת שאלה ונסיוני -
הגזירה לעיל בגמרא בעבודה זרה (מקור 37) היא משום שהגוי ישאל או ינסה, ויעבוד בבהמה בשבת.

מיהו קשה למאן דאמר תולדות דאורייתא למה אינו עוקר האילנות והספיחין? ועל כרחך שאין שביטת הארץ כשביטת בהמתו אלא שתהא שובתת מלאכת אדם בה...



ויש מקום לומר דדוקא בעובד בה ישראל, ולא בעובד בה גוי. אבל בתוספות רבינו אלחנן שם מבואר דאף בעובד בה גוי, אבל ברמב"ם (פרק א, הלכה א) מבואר שאין עשה דשבתה על הבעלים אלא על הארץ, והעובד עובר בעשה, אבל לא הבעלים...
והא דכתיב 'הן לא נזרעו' {ולא מובנת שאלת בני ישראל, שהרי יכולים לשכור פועלים גויים}! {זה משום} ששכירת פועלים גויים קשה ואין יד הכל משגת, וגם לא היו ביניהם בזמן ישובן אלא עבדים.

45. הרב עמרם בלום - שו"ת בית שערים חלק יורה דעה סימן תו **

נראה לי דאף כשהשדה הוא של אחד וישראל אחר עובד בשביעית שניהם עושין איסור, מכל מקום אם הבעלים עצמם זורעים בשביעית אין כאן אלא איסור וביטול מצוות עשה {אחד ולא שניים}...
בזה יובן דעת הרמב"ם שבתחילת הלכות שמיטה כשמנה המצות כתב: א) שתשבות הארץ בשביעית ממלאכתה. ב) שלא יעבוד עבודת הארץ בשנה זו, מבואר שהם שתי מצוות: האחת שבתה שדהו ושנית שבתת האדם בלאו, ואחר כך בהלכה ה כתב: 'מצוות עשה לשבות מעבודת הארץ וכו' שנאמר ושבתה וכו' ונאמר: 'בחריש ובקציר תשבות' וכל העושה מלאכה וכו' ביטל מצוות עשה ועבר על לא תעשה וכו'.
ולכאורה קשה: והלא 'ושבתה הארץ' הוא מצות עשה שבתת שדהו ו'בחריש ובקציר תשבות' הוא שבתת אדם, והוה ליה למימר שביטל שתי מצוות עשה! וגם קשה אמאי לא חשיב נמי {בהלכה ה} שמצוה שתשבות הארץ?

ולפי הנ"ל אתי שפיר, שבא להורות שני דינים הנ"ל: א) שאין שבתת שדה מצוה אלא שלא לעשות בו מלאכה על ידי אדם שמחויב לשבות מעבודת הארץ, אבל על ידי נכרי אינו מצווה על שבתתה. ב) שבעל השדה שבתתו ושבתת השדה אינה רק מצות עשה אחת, וכן כלל מצות שבתת שדה בשבתת האדם וכתב: 'מצוות עשה לשבות מעבודת הארץ'. והביא שני פסוקים 'ושבתה' - שבתת שדה, 'תשבות' - שבתתו. ועל כולם אמר שאינו רק ביטול מצוות עשה אחת, ומכל מקום חשיב תחילה שתי מצוות, דהיינו שבתת הארץ מצוה לבדה, דהיינו באופן שישראל אחר עובד אדמתו מכל מקום יש על הבעלים מצות שבתת שדה.

❖ מהן הקושיות בדברי הרמב"ם אותן מיישב ה'בית שערים'?

❖ מה ההבדל בין שתי המצוות שמנה הרמב"ם בעניין איסורי מלאכה בשמיטה?

❖ עיון נוסף: עיינו בספר 'יד פשוטה' בדברי הרב רבינוביץ' על מצוות הרמב"ם, שם כתב דברים

דומים. מה הוא מסיק מכך לגבי אמירה לגוי בשמיטה?

יחידה א: מקורות איסורי מלאכות הקרקע: פסוקי התורה

1. **התורה** כתבה מספר פסוקים המתייחסים לאיסורי המלאכות בשביעית: 'שבת שבתון יהיה לארץ', 'שדך לא תזרע, וכרמך לא תזמור', 'את ספיח קצירך לא תקצור, ואת ענבי נזירך לא תבצר', 'שנת שבתון יהיה לארץ'. וכן 'בחריש ובקציר תשבות'.
2. **הרמב"ם** הביא את פסוקים הללו כמקור לאיסורי המלאכה בשביעית. וכתב **ערוך השולחן** שהרמב"ם הביא את הפסוק 'בחריש ובקציר תשבות' למרות שפסוק זה נדרש לעניין הלכות שבת, כיון שפשט הפסוק עוסק בשמיטה. **ה"אור לציון** ביאר שלדעת הרמב"ם עיקר הפסוק נדרש לעניין שבת, אך המילה 'תשבות' נדרשת לעניין שמיטה.

יחידה ב: המלאכות האסורות מהתורה

3. **במסכת מועד קטן** מובאת דעת רבא, שהתורה לא אסרה את תולדות-המלאכות בשמיטה. הוא מדייק זאת מכך שהתורה מזכירה בפירוש את מלאכות זמירה ובצירה, שהן תולדות של מלאכות זריעה וקצירה. מכך משתמע, שאין תולדות אסורות, פרט לאלו המפורטות בתורה. **בספרא** נדרש הפסוק כך: 'שדך לא' ו'כרמך לא', ולמדו שכל המלאכות שבשדה ובכרם אסורות מהתורה (**והפסוק 'ושבתה הארץ' אוסר רק מלאכות שנעשות לצורך פירות וגידולים אחרים, ולא לצורך מקוואות, או בורות**). **הגמרא** ביארה שלדברי רבא, הדרשה שבספרא היא 'אסמכתא', ולא דרשה גמורה. **הרמב"ם** פסק שעל התולדות שאינן מפורשות בתורה מענישים רק במכת מרדות (**כי מלאכות אלו אסורות מדרבנן**). **מרש"י** (על התורה) נראה שמהפסוק 'ונטשתה' לומדים שתולדות כגון 'זיבול וקשקוש', אסורות מדאורייתא. **רמב"ן** הקשה על רש"י מהגמרא במועד קטן שבה נאמר שאין איסור דאורייתא בתולדות: **המהר"ל** יישב, שאיסור המלאכה נזכר בתורה באופן כללי, והתורה נתנה את הכח לחכמים לקבוע איזו מלאכה אסורה ואיזו מותרת. הגמרא מסווגת את התולדות כאסמכתא מכיון שבתורה הן לא נזכרות במפורש, ואילו רש"י דיבר על הכלל שהוא דאורייתא. (**מעמד התולדות הוא מעמד שבין איסור עשה מדאורייתא לבין איסור דרבנן**)

זמירה בכרם ובשאר אילנות

4. **הרמב"ם** מציין שאיסור הזמירה הוא נוהג מדאורייתא גם בשאר אילנות, למרות שהתורה הזכירה 'כרם' (גפנים). **ערוך השולחן** למד מהרמב"ם שאין הבדל בין סוגי האילנות לגבי איסור זמירה, והתורה דיברה על כרם כי זה הגידול המצוי בארץ ישראל. **חזון איש** לעומתו סובר שאמנם איסורי שביעית נוהגים גם בשאר האילנות, ולכן נטיעת כל העצים אסורה מדאורייתא (**וזו כוונת הרמב"ם כשאמר שאין הבדל בין כרם לשאר אילנות**), אבל זירוד בשאר עצים אינו נחשב כזמירה ואסור רק מדרבנן, כיון שהמלאכות החקלאיות שונות במהותן מעץ אחד למשנהו. (**נראה שהוא חולק על דברי ערוך השולחן**).

יחידה ג: גדרי המלאכות האסורות מהתורה

חרישה

5. **הגמרא** הביאה מחלוקת האם אדם החורש בשביעית לוקה. למסקנתה, לפי כל הדעות ניתן היה ללמוד את הפסוקים 'שבת שבתון... שדך לא תזרע וכרמך לא תבצר... שנת שבתון תהיה לארץ' במידת 'כלל ופרט וכללי', וכך לאסור את החרישה ולהעניש עליה. לפי השיטה שאין לוקים על חרישה, העובדה שהתורה פרטה שתי תולדות (זמירה ובצירה) מלמדת שרק תולדות אלו נאסרו בלאו, ולא אחרות. לכן על חרישה שאינה כתובה בתורה, אינו לוקה. למרות זאת, רש"י כתב שיש איסור תורה לחרוש בשביעית. לדעת הר"י **קורקוס** כך **גם דעת הרמב"ם**, ואף שהגמרא מיעטה מלאכות אחרות מהאיסור, אין כוונתה למעט את החרישה. לדעתו, כך מוכח משלון רבי עקיבא בעניין תוספת שביעית, שפשוט היה לו שחרישה בשביעית אסורה מהתורה.
6. אמנם, בהמשך דברי **הרמב"ם**, הובאה חרישה בתור דוגמא למלאכה שלוקים עליה רק מדרבנן. **רדב"ז** ביאר שיש שלושה סוגי חרישה, שלכל אחת מטרה אחרת: א. לתקן את הקרקע - אסורה רק מדרבנן. ב. לכסות את הזרעים - אסורה מצד זריעה מהתורה. ג. לעזור לעצים לצמוח - נאסרה מצד זריעה מהתורה, כיון שכוונתו לגדל את העץ. (**חרישה מסוג ב' וג' אסורה מדאורייתא ועונשה מלקות, ולדעת הרב עוזיאל אסורה מדאורייתא ואין מלקות**).

לדעת ה'פרי חדש' (מים חיים) תירוץ הסתירה הוא, שחרישה אסורה מדאורייתא אבל אין עליה עונש מלקות. הרב עוזיאל מסביר שלא לוקים על החרישה בגלל שהיא לא מפורשת בתורה לאיסור (למרות שהיא אסורה מהתורה). ה'דרך אמונה' הוסיף, שאף שמלאכת חרישה אסורה מדאורייתא, הרמב"ם כולל אותה יחד עם מלאכות אחרות האסורות מדרבנן, כי על כולן העונש מדרבנן.

נטיעה

7. הרמב"ם כתב שהנוטע בשמיטה לוקה מכת מרדות, ומשמע שנטיעה אסורה רק מדרבנן. פאת השולחן מביא שהגמרא בגיטין כתבה שבנטיעה יש איסור דאורייתא. אולם הרמב"ם סבר כשיטת הגמרא במועד קטן שגם אבות שלא התפרשו בתורה אינם אסורים מהתורה, ונטיעה אינה מפורשת בתורה. רבינו תם בתוספות כתב שהקלו בנטיעה בתוספת שביעית, כי בנטיעה אין תוספת שביעית מהתורה. ר"ש הבין שלדעת רבינו תם הנטיעה אסורה בשמיטה עצמה רק מדרבנן, וכמו שאר תולדות (לכן הקלו בתוספת), וחולק עליו. אמנם החזון איש ביאר שגם לדעת רבינו תם נטיעה אסורה מדאורייתא (כדברי הגמרא בגיטין), ורק בתוספת שביעית היא אסורה מדרבנן. ה'דרך אמונה' כתב שלדעת רבינו תם איסור נטיעה הוא רק מדרבנן. מכיון שהוא גזירה משום איסור תורה, כינתה אותו הגמרא בגיטין 'דאורייתא'.

מדוע נטיעה אינה אסורה מצד זמירה?

8. מהריט"ץ כתב שאף שזמירה אסורה בשמיטה, התורה לא אסרה נטיעה, מכיון שהנוטע אינו נהנה ממעשיו בשנה השביעית. חזון איש כתב שאף שנטיעה אסורה מן התורה, אין ללמוד בקל וחומר ש'אם יש עונש מלקות בזמירה, קל וחומר שיש עונש מלקות בנטיעה', משום ש'אין מזהירין מן הדין'. כמו כן, לדעתו זריעת גרעין של עץ נחשבת כנטיעה שאין עליה מלקות, ולא כזריעה שיש עליה מלקות. (לדעת המנחת חינוך זריעת גרעין של עץ אסורה מהתורה משום זריעה)

יחידה ד: האיסורים הכללים בשמיטה

מה כולל העשה 'ושבתה הארץ'?

9. משמע מהגמרא שלוקים רק על ד' המלאכות הכתובות בתורה, ולא על מלאכות אחרות. אמנם ערוך השולחן כתב שגם שאר המלאכות אסורות מהתורה, באיסור עשה, ויש אסמכתא לכך שהן אסורות בלאו. והביא ראייה לכך ממלאכת חרישה, שגם לפי השיטה שאין לוקים עליה - ברור שהיא אסורה באיסור עשה. האגרות משה כתב שאף שצוויי-העשה 'ושבתה הארץ' ו'בחריש ובקציר' נסובים על כל המלאכות, העובר על תולדה אינו עובר בעשה כיון שיש על התולדות מיעוט מיוחד שאינם אסורים מדאורייתא. אור החיים כתב שהפסוק 'שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך' מלמד שיש איסור עשה לזרוע ולזמור בשנה השביעית (לאו הבא מכלל עשה), והעשה 'ושבתה הארץ' נסוב על מלאכות אחרות. (נראה שלדעת אחרונים אחרים, פסוק זה לא בא להורות איסור או היתר, אלא ש'דיברה תורה כלשון בני אדם')

ההבדל בין האבות לתולדות

10. רבי בצלאל אשכנזי הקשה שישנה סתירה בדברי רש"י: לגבי שמיטה כתב רש"י ש'זומר' הוא אב, ולגבי שבת כתב שהוא תולדה? הרב אשכנזי תירץ שבשבת רק המלאכות שהיו במשכן קרויות אבות, ומלאכת זומר לא נעשתה במשכן. ואילו לגבי שמיטה נקראו 'אבות' המלאכות המפורשות בתורה. 'קרו אורה' כתב שבשבת איסור המלאכה נכתב באופן כללי: 'לא תעשה כל מלאכה', לכן תולדות נכללות באבות. אבל בשמיטה נכתבו רק איסורים (לאוים) פרטיים, היינו יכולים ללמוד רק מלאכות הדומות לגמרי למלאכות שנכתבו בתורה.

יחידה ה: האם האיסור הוא על הקרקע או על האדם?**שביתת שדה**

11. הגמרא סיפרה שרב הונא מכר פרה לגוי, ולא חשש לכך שאחרים יטעו וישאילו לגוי בהמה, ושהגוי יעבוד בשבת (כמו שחששה המשנה). הוא נימק את מעשיו בכך שיתכן שהגוי קונה את הבהמה לשחיטה. רואים שאפשר לתלות בתשמיש היתר מדברי בית הלל, שמתירים למכור פרה בשביעית למרות שעלולים לחרוש בה, בגלל שיתכן שקונים אותה לשחיטה. רבה דוחה את ראיית רב הונא: לדעתו אין להוכיח משביעית לשבת, כי אדם אינו מצווה על שביתת בהמתו בשביעית, וכן מצווה על שביתתה בשבת, ולכן בשבת אין לתלות בשימוש של היתר. אביי מוכיח כרב הונא, שניתן לתלות בדבר היתר למרות שיש ציווי על שביתתה. שהרי בשמיטה אדם מצווה על שביתת שדהו, ובכל זאת לפי בית הלל מותר למכור שדה בשביעית, כי יתכן שהקונה לא יעבוד בשדה. **רש"י** הוסיף שהציווי על שביתת השדה הוא מהפסוק 'שנת שבתון יהיה לארץ'. **התוספות רי"ד** התקשה היכן הצטוונו על שביתת השדה, והלא האיסור הוא רק שיהודי לא יעשה מלאכה? ומיישב שמהפסוק 'שבת שבתון' לומדים שעל הבעלים להשבית את אדמתו בשמיטה, ולכן נאסר להשכיר את השדה לגוי. **המבני"ט** אומר שמדברי הרי"ד נראה שנאסר להשכיר את השדה לגוי רק לשמיטה עצמה, אבל מותר להשכיר לכמה שנים שבתוכם מובלעת השמיטה, אפילו אם יתכן שהגוי יעבוד בשמיטה, כיון שיש אפשרות שהגוי לא יעבוד בה. לדעת **הרב קוק** מעיקר הדין אין חיוב להשכיר בהבלעה, וניתן להשכיר בלי הבלעה, ורק לשם הרחקה מהעבירה הצריך המבני"ט הבלעה. **מנחת חינוך** ציין ששביעית חמורה יותר משבת בכך שאם גוי עושה עבודת חרישה או זריעה בשדה של יהודי, הרי שהיהודי עובר על עשה מהתורה, ואילו בשבת היהודי אינו עובר על איסור עשה אם הגוי עובד בשדהו. לדבריו, שביתת הקרקע בשמיטה דומה לשביתת בהמה בשבת.

12. הרב פערלא ביאר שחלק ממוני המצוות לא מנו את מצוות שביתת הארץ מכיון שזו מצווה ציבורית, ואין מקומה במניין העשין הרגילים. לדבריו, על כל יהודי לדאוג שכל הקרקעות ישבתו בשביעית, ולא תעשה בהן מלאכה - בין על ידו ובין על ידי אחרים.

13. החזון איש כתב שמבואר ברמב"ם שאיסור העשה של השביתה חל על כל מי שעובד בארץ, ואין חיוב על בעל השדה שאדמתו תשבות. לכן מדאורייתא אין איסור לעבוד על ידי גוי, וחכמים הם שגזרו ואסרו זאת. אבל לדעת תוספות רבנו אלחנן חל חיוב על בעל השדה שלא להניח לאחרים לעבוד בשדהו. **ה'בית שערים'** כתב שמדאורייתא יש מצווה על בעל השדה שיהודים אחרים לא יעבדו בשדהו בשמיטה (**'שתשבות הארץ'**). כמו כן, יש מצווה על כל יהודי שלא לעבוד בקרקע בשמיטה (**'שלא יעבוד'**). אבל אם אדם עבד בשדה שלו בשמיטה - ביטל רק על מצוות עשה אחת. כמו כן, מותר להניח לגוי לעבד את הקרקע בשמיטה. (**כך גם דייק הרב רבינוביץ' ולמד מכאן שאמירה לגוי מותרת בשמיטה**)

1. מדוע הרמב"ם הביא את הפסוק 'בחריש ובקציר תשבת' כמקור לאיסור חרישה בשמיטה, למרות שהפסוק נדרש לעניין שבת?

- א. ערוך השולחן - לדעת הרמב"ם זהו איסור כללי הן בשמיטה והן בשבת, אור לציון - איסור החרישה בשביעית נלמד מהאיסור בשבת.
- ב. ערוך השולחן - הרמב"ם סובר כדעה בירושלמי שהפסוק עוסק בשמיטה. אור לציון - לפי הרמב"ם כל אבות המלאכות בשבת אסורות בשמיטה.
- ג. ערוך השולחן - הרמב"ם הבין שפשט הפסוק עוסק בשמיטה, אור לציון - הרמב"ם הבין שתחילת הפסוק עוסקת בשבת, אבל המילה 'תשבת' עוסקת בשמיטה.
- ד. ערוך השולחן - הרמב"ם דורש דרשות חדשות מעצמו. אור לציון - הרמב"ם למד שהפסוק אסר גם 'כלשהו', ולא רק שיעור, ולכן חייב להיות שמדובר בשמיטה, כי בשבת חייבים רק בשיעור מסוים.

2. האם תולדות שאינן מפורשות בתורה לאיסור אסורות בשמיטה (לפי הרמב"ם)?

- א. הן נלמדות מהאב, ואסורות.
- ב. מדאורייתא אין איסור לאו, מדרבנן - מכים אותן מכת מרדות (רמב"ם).
- ג. אם האב שלהן כתוב בתורה במפורש - אסורות מדאורייתא, לא כתוב בתורה - אסורות מדרבנן.
- ד. התולדות מותרות לגמרי, ואינן אסורות בכלל.

3. איך מסביר המהר"ל את שיטת רש"י על התורה, לגבי חומרת המלאכות האסורות בשמיטה?

- א. לדעת רש"י יש איסור כללי בתורה - 'ונטשתה', אך התורה מסרה כח לחכמים להכריע אילו מלאכות יכללו באיסור התורה ('מסרה התורה לחכמים').
- ב. לשיטת רש"י גם תולדות אסורות מדאורייתא.
- ג. רש"י ביאר כשיטת הספרא החולקת על הגמרא שלנו, וסובר שתירוץ הגמרא שהספרא היא 'אסמכתא' הוא 'דיחויא בעלמא'.
- ד. אין ללמוד מרש"י על התורה דינים הלכתיים, ולכן אין קושיה כלל מהגמרא על רש"י.

4. האם ישנו איסור דאורייתא לזמור עץ שאינו גפן?

- א. ערוך השולחן - אם לא צריך את העצים מותר, חזון איש - גם כשלא צריך את העצים אסור.
- ב. ערוך השולחן - כן, כי כך משמע מהרמב"ם. חזון איש - לא, כי בעצים אחרים המלאכה לא נקראת זמירה, ולא נאסרה מהתורה.
- ג. ערוך השולחן - בעץ סרק - מותר, בעץ פרי - אסור. חזון איש - אסור רק בגפן.
- ד. בכל העצים אסור מדאורייתא, אך לדעת החזון איש ניתן להקל בעצים אחרים במקרה של הפסד מרובה, כיון שדברים שלא נכתבו בתורה במפורש חמורים פחות.

5. איזו חרישה אינה אסורה מהתורה לפירוש רדב"ז ברמב"ם?

- א. חרישה שנועדה לתקן את הקרקע, ואינה לצורך כיוסי זרעים או צמיחת אילנות.
- ב. חרישה שחורשים לצורך פירות המותרים באכילה בשביעית.
- ג. חרישה שנעשית כשהקרקע רטובה.
- ד. חריש שנעשה אחרי חרישה קודמת, כך שאין בה תועלת מרובה.

6. מה ניתן להוכיח מהגמרא בגיטין לגבי חומרת איסור נטיעה בשמיטה? איך דוחה ה'דרך אמונה' את הראייה?

- א. בגמרא בגיטין נכתב שנטיעה אסורה מהתורה בשמיטה, 'דרך אמונה' דוחה שמדובר שם על זמירת אילן, והגמרא לא דקדקה בלשונה.
- ב. הגמרא בגיטין הביאה דין נטיעה בשמיטה בין הדינים שאסורים מדרבנן, 'דרך אמונה' דוחה, שמדובר שם בשמיטה בזמן הזה האסורה רק מדרבנן.
- ג. בגמרא בגיטין נכתב שנטיעה בשמיטה אסורה מהתורה, ה'דרך אמונה' דוחה שקוראים לזה דאורייתא כי זו גזירה משום חשש דאורייתא.
- ד. מהגמרא בגיטין נראה שנטיעה בשמיטה אסורה רק מדרבנן, ה'דרך אמונה' דוחה שמדובר שם בעץ שנעקר ורוצים לנוטעו שוב, ורק במקרה זה האיסור דרבנן.



7. לדעת המהריט"ץ, מהי הסיבה שהתורה אסרה זמירה ולא אסרה נטיעה בשמיטה?

- א. משום שהתורה רצתה להרבות עצים בארץ ישראל, ובזמירה העץ כבר קיים.
- ב. משום שבניגוד לזמירה, התועלת מהנטיעה לא מגיעה בשנת השמיטה.
- ג. משום שבזמירה האדם מראה בעלות על העץ, ובנטיעה עוד העץ לא צמח.
- ד. משום שכל עץ גדל מעצמו, אין לאסור על אדם לגרום גידול (נטיעה), ואילו זמירה לא מתרחשת מעצמה.

8. לדברי הקרן אורה, מדוע בשבת ניתן ללמוד איסור למלאכה שאינה כתובה בתורה (תולדה), ובשמיטה לא?

- א. בשבת - יש ריבוי 'מאחת מהנה' שגם תולדות אסורות, בשמיטה - אין.
- ב. שבת - היא איסור שלא תלוי באדם - 'קביעא וקיימא', ולכן אסורות כל המלאכות. שמיטה - היא איסור התלוי בקידוש בית דין (עם ישראל) של השנה, ולכן אסורות רק מלאכות חשובות.
- ג. שבת - נאסרה מלאכת 'מחשבת', ולכן יש חשיבות פחותה לאופי הפעולה. שמיטה - נאסרה גם מלאכה שאינה 'מחשבת', ולכן יש חשיבות לפעולה.
- ד. בשבת - האיסור נכתב באופן כללי: 'לא תעשה כל מלאכה', בשמיטה - התורה פירטה שמלאכות מסוימות אסורות.

9. באיזה אופן לדעת המבי"ט מותר להשכיר לגוי שדה לשנת השמיטה?

- א. אם נראה לו שהגוי לא יעבוד בשדה בשמיטה.
- ב. בשמיטה בזמן הזה שהיא דרבנן, כי לדעתו בשמיטה דרבנן אין דין של 'שביתת קרקע'.
- ג. אם זה מקומות שלא כבשו עולי בבל יש להתיר בהם מכירת שדות.
- ד. אם משכיר לגוי לכמה שנים, ולא רק לשמיטה.

10. מדוע חלק ממוני המצוות לא מנו את המצווה שעל הקרקע לשבות ממלאכה בשמיטה (ר"י פערלא)?

- א. כיון שהמצווה היא מצווה ציבורית: על כל אחד לוודא שלא יעבדו בשדות בארץ ישראל.
- ב. כיון שיש דורות שמצוות השמיטה אינה נוהגת בהם מהתורה.
- ג. כיון שסברו שמה שכתוב במסכת עבודה זרה שיש מצוות שביתת קרקע אינו להלכה.
- ד. כיון שאיסורי הזמירה והזריעה הם האיסורים היחידים הכלולים באיסור זה.

1. ג
2. ב
3. א
4. ב
5. א
6. ג
7. ב
8. ד
9. ד
10. א

שנת השבע

זה הזמן שלך



מה הן מטרות השמיטה?
האם עלי לוותר על החובות שהייבים לי?
האם יש צורך להפריש תרומות ומעשרות בשנה זו?
מה זה "ספיחין"?



972-2-5371485 | shmita@eretzhemdah.org